

Aanklacht tegen schrijver Willem Brakman

POLITIEK GAAT NIET OVER KUNST

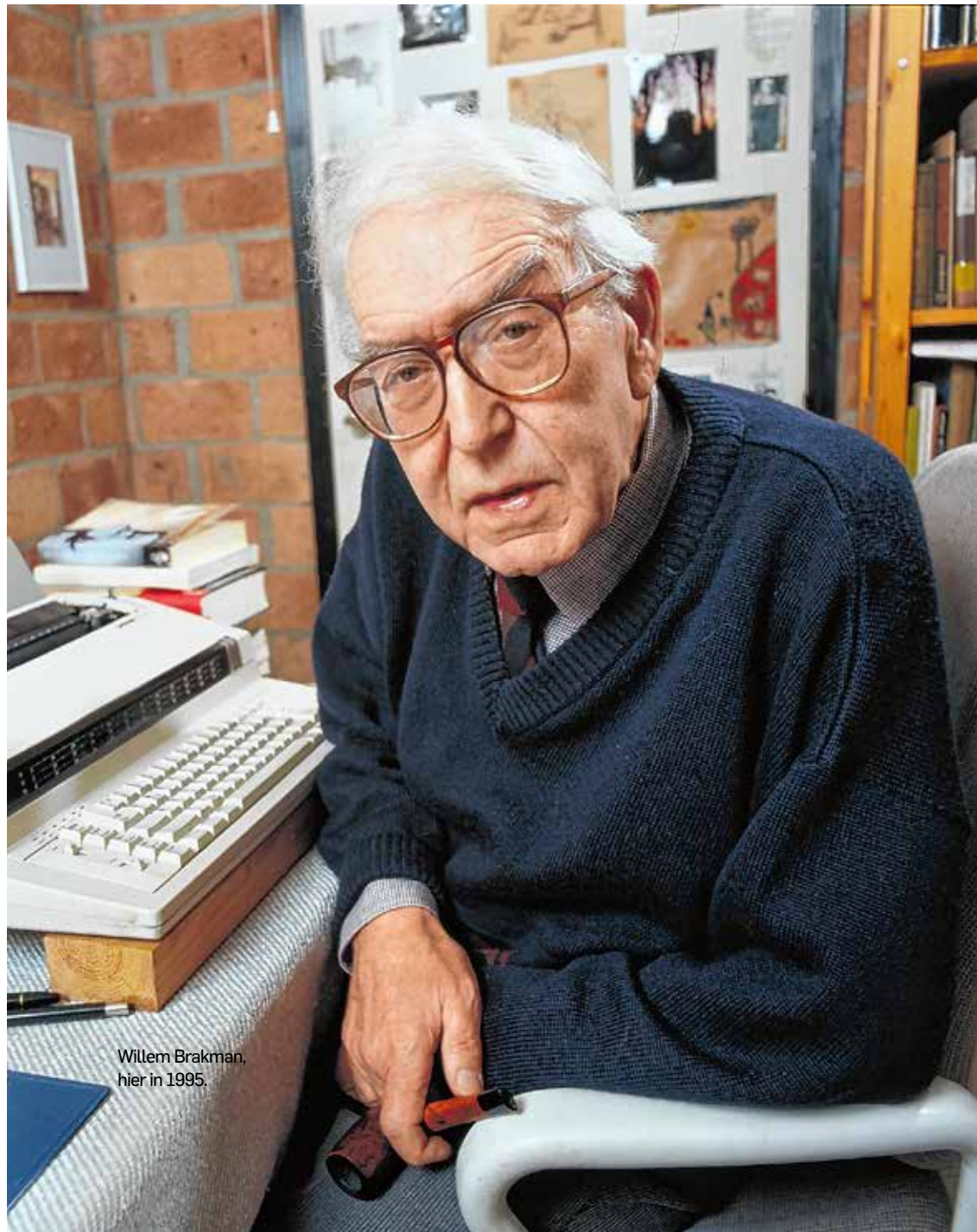
Tekst: Nico Keuning Beeld: Hollandse Hoogte

Politici hebben het er vanouds moeilijk mee: kunst gaat over politiek, maar de politiek gaat niet over kunst. De protestantse senator Algra klaagde in 1966 schrijver Willem Brakman aan wegens godslastering. Vergeefs.

Als burger heb je je aan bepaalde regels te houden. Je mag niet discrimineren, in het openbaar geen racistische uitspraken doen, iemand met een ander geloof niet beledigen. Maar de literatuur is een vrijstaat. Hier geldt als hoofdregel dat de hoofdpersoon of het personage in een verhaal of roman niet verward moet worden met de auteur van het werk. In de wereld van de kunst gaat het immers om fictie. Het is niet de mening van de auteur, maar die van een fictief persoon. De rechter heeft om deze reden auteurs als W.F. Hermans (*Ik heb altijd gelijk*) en Gerard Kornelis van het Reve (*Nader Tot U*) in het verleden vrijgesproken. In beide gevallen ging het om het geloof: belediging van het katholieke volksdeel dat zich volgens de protagonist in de roman van Hermans voortplantte als konijnen en blasfemie in de romanpassage van Van het Reve waarin God, gereïncarneerd als ezel, door de hoofdpersoon in zijn geheime opening wordt genomen.

Literaire wraak

In de huidige literaire wereld gonst al enige tijd de discussie of het niet de taak van de auteur is in fictie maatschappelijke problemen aan de orde te stellen. Een vorm van dystopie: literatuur die inspeelt op ontwikkelingen in de samenleving. Vluchtelingen, populisme, aanslagen. Een controversieel auteur als Michel Houellebecq schetst in *Onderworpen* (2015) de nachtmerrie van een islamitisch Frankrijk, waarin de Sorbonne Universiteit is onderworpen aan de duistere wetten van de islam. Gewaagd.

Willem Brakman, hier in 1995.

Maar tot een rechtszaak heeft het boek in het huidige Frankrijk niet geleid. Regisseur Johan Simons maakte er voor NTGent een Nederlands-Vlaamse theaterbewerking van die deze zomer wordt gespeeld.

De revolutie begint aan de universiteit onder studenten: jonge, vrije geesten. Niet voor niks vinden er in bepaalde regimes juist daar 'zuiveringen' plaats. Maar ook schrijvers dragen in hun werk een steentje bij aan maatschappelijke veranderingen. Kunst is niet los te zien van de samenleving die voortdurend in beweging is. Dat openbaarde zich heel sterk in de jaren zestig na een grauwe tijd van oorlog en onderdrukking door de politieke macht, het ouderlijk gezag en de invloed van de kerk. Het is dan ook geen toeval dat de schrijver Willem Brakman (1922-2008), in wiens dan nog bescheiden oeuvre het geloof voortdurend op de achtergrond meespeelt, Lazarus als hoofdpersoon kiest voor de roman *De gehoorzame dode* (1964). Een roman waarin de auteur de geest ongebreideld laat waaien. Alles behalve gehoorzaam. Veeleer een literair commentaar, introspectie en projectie: Lazarus als vrije geest in een tijd van kantelende geloofswetten en maatschappelijke onderdrukking.

Lazarus wordt in het elfde hoofdstuk van het Johannesevangelie door de Messias uit de dood opgewekt. In de optiek van de auteur wordt Lazarus door Jezus misbruikt. De Verlosser wil een wonder verrichten ter meerdere eer en glorie van zichzelf en zijn nagedachtenis, terwijl de arme Lazarus nu gedoemd is nog een keer te sterven. Aan het eind van de roman neemt de auteur literair wraak. "Deze man ging onontkoombaar dood", laat hij Lazarus denken aan de voet van het kruis met de stervende Jezus, "was al dood dus, een levende dode was het." Net als Lazarus 'leeft' Jezus na zijn dood als teken van het bestaan van God. Ook Jezus is door de Genezer 'totaal in bezit genomen', verworden tot een 'ding': "Mateloos gehoorzaam en prooi. Ook dat verbond me met deze man in zijn machteloos, vastgespijkerd omarmingsgebaar en ik voelde mijn geslacht zwellen..."

Er staat een soldaat naast Lazarus en terwijl Jezus sterft aan het kruis, biedt Lazarus de soldaat een olijf aan. "Een olijffe?" zei ik hoffelijk en toonde hem de vruchten in de

slip." Beiden genieten van de olijven. Boven hun hoofd kreunt zachtjes Jezus aan het kruis. Lazarus zegt tegen de soldaat: "Men zegt dat hier een god sterft, Gods Zoon..." "Ze verzinnen wat tegenwoordig", reageert de soldaat hoofdschuddend.

Godslastering

Het was een literatuurcriticus, zij het een gelovige, die het boek in een recensie in de *Nieuwe Haagsche Courant* 'godslasterlijk' noemde. Daar had het bij kunnen blijven, ware het niet dat de criticus in kwestie, dr. C. (Cornelis) Rijnsdorp zijn bespreking twee jaar later opnam in een essaybundel *De moderne roman in opspraak*, uitgegeven bij Kok, in Kampen. Voer voor gelovigen. Ook het oog van senator Hendrik Algra (Anti-Revolutionaire Partij), die eerder al over het werk van Van het Reve Kamervragen had gesteld, was op dit boek met de uitnodigende titel gevallen. Hij las het en nam op 10 mei 1966 het woord in de Eerste Kamer.

De protestantse politicus verwijst naar en citeert uitsluitend uit het boek van Rijnsdorp. Dat in een recensie een roman op louter literaire kwaliteit beoordeeld moet worden, noemt Algra in de woorden van Rijnsdorp 'een moderne wijze van scheelzien'. Algra vervolgt: "Ik zeg erbij dat het een dekmantel voor passief nihilisme is. (...) Er zijn op dit gebied wel meer gevallen die duidelijk aantonen wat er eigenlijk aan de hand is. Er is bijvoorbeeld een boek uitgegeven door een eveneens gerenommeerde uitgever, namelijk Querido's Uitgeverij N.V. te Amsterdam, dat handelt onder de titel *De gehoorzame dode* over Lazarus, de broer van Maria en Martha uit het evangelie van Johannes, elfde hoofdstuk. De schrijver, de heer Brakman, geeft van Palestina een beeld – en nu citeer ik nogmaals dr. Rijnsdorp, want ik wil hem volledig eer aandoen na de manier, waarop de toekenning van de prijs is bestreden – 'Waar in stank en viezigheid overheersen. Brakman acht geen bladzijde geslaagd, indien er niet iets of iemand kwalijke geuren verspreidt, die zorgvuldig worden gedetermineerd. De behoefte aan het drastische is hier bijna pathologisch. Als het over bidden gaat, moet er onmiddellijk over niezen, neus snuiten en neus afvegen worden gesproken. Is er sprake van tempel, dan moet er in een adem aan bordelen worden

herinnerd. Er worden op bijna elke pagina boeren en winden gelaten; ontlasting, bloed en urine zijn niet van de lucht. Terecht leest men op bladzijde 153: Al vergat ik uien, zweet en knoflook niet te vermelden.' Er is inderdaad niets van dien aard vergeten en vele jonge snobs die zo graag 'in' zijn, zullen dit prachtig vinden."

Wijze woorden

Verwijt Rijnsdorp moderne lezers 'scheelzien', je zou de criticus kunnen betichten van literaire blindheid. Het boek bruist van fraaie, virtuoos getekende taferelen, waarin je de hitte op je huid voelt, geuren van bloemen opsnuift, uitkijkt over dalen met olijfbomen met in de verte een ommuurde stad met poorten. De schrijver had zich nauwgezet voorbereid, bezocht het Bijbels Museum, bestudeerde de Talmoed en vroeg Israëlkenners naar geuren en kleuren in het land. Algra die het boek van Brakman niet heeft gelezen, citeert opnieuw criticus Rijnsdorp. Nu over de scène van 'de kruisiging van onze Heer Jezus Christus': "Het is eenvoudig faecaliën werpen naar het kruis. De bladzijden over kruisiging, waarmee het boek besluit, zijn voor ieder die nog een aasje eerbied voor de lijdende Christus heeft, godslasterlijk."

"Mijnheer de President!" wendt Algra zich tot Kamervoorzitter J.A. Jonkman. "Waarom heb ik dit geciteerd? Ik heb dit gedaan, omdat al deze dingen, die wij op het ogenblik zien gebeuren, ons ertoe nopen, ook aan deze minister duidelijk te vragen: zijn er grenzen, die u wilt eerbiedigen en die u niet zult overschrijden, wanneer u door geld uit de schatkist probeert, een bepaald soort literaire arbeid te stimuleren?"

PvdA-minister Maarten Vrolijk is terecht van mening dat 'persoonlijke' grenzen niet de politieke norm mogen bepalen van een minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Waarmee hij wil zeggen dat ook een minister van een geloofspartij op deze post geloof en politiek dient te scheiden in het belang van de literatuur. Wijze woorden, die vijftig jaar later alleen maar aan kracht hebben gewonnen. ●

Neerlandicus Nico Keuning werkt aan een biografie van Willem Brakman. De publicatie is voorzien voor eind 2019.